

Erasmus, Luther en het geloof

De strijd om de Bijbel in de eigen taal

Korte lesomschrijving Erasmus was een van de belangrijkste humanisten van zijn tijd. Erasmus had, net als Luther, grote kritiek op de katholieke kerk. Maar in tegenstelling tot Luther wilde Erasmus niet breken met de kerk. Deze les gaat over de religieuze opvattingen van Erasmus, zijn relatie met Luther en de strijd om de Bijbel in de eigen taal.

Titel Erasmus, Luther en het geloof

Vak/leergebied geschiedenis

Canonvenster Erasmus

Tijdvak 5 Tijd van ontdekkers en hervormers (1500-1600)

Doelgroep onderbouw vmbo-gtl, havo, vwo

Tijd/duur 1 lesuur van 50 minuten

Groeperingsvorm klassikaal

Leerdoelen

- De leerling kan kennis verwerven over Erasmus' ideeën over het katholieke geloof.
- De leerling kan minimaal drie verschillen noemen tussen de opvattingen van Erasmus en Luther.
- De leerling kan de opvatting van de katholieke overheid verwoorden over de Bijbel in de eigen taal.

Benodigde voorkennis

- enige basiskennis over de reformatie

Randvoorwaarden

geen

Beoordeling

geen

Lesactiviteiten

Activiteit 1: introduceer de les

Herinner de leerlingen kort aan de belangrijkste kenmerken van de reformatie en leg vervolgens de relatie met Erasmus en Luther uit.

Activiteit 2: voer een onderwijsleergesprek over Erasmus en Luther

De docent voert een onderwijsleergesprek met de leerlingen over de religieuze opvattingen van Erasmus, zijn relatie met Luther en de strijd om de Bijbel in de eigen taal.

Bijlagen

- Achtergrondinformatie voor de docent

Achtergrondinformatie voor de docent

'Telkens hamert Erasmus op discussiëren, het uitlokken en accepteren van meer meningen, leren luisteren, de verplaatsing in denkwereld en argumenten van tegenstanders, het hanteren van het eigen geweten als leidraad, introspectie, het rusteloze streven naar het overtuigen van een ander en consensus, en ook op het tonen van warsheid van opgelegd gezag en uiterlijk vertoon, en op pleidooien voor soberheid.'

Herman Pleij

Wie was Erasmus?

Erasmus werd geboren als Gerrit Gerritszoon. Het jaar waarin is onduidelijk. Volgens de laatste inzichten van Harrie Vredeveld (1993) was 28 oktober 1466 zijn geboortjaar. Erasmus zelf schrijft: 'Ik ben geboren in Rotterdam. Mijn moeder (Margaretha) was de dochter van een medicijnmeester uit Zevenbergen, mijn vader had heimelijk met haar een verhouding, in de hoop haar te trouwen. Hij was van tien broers op één na de jongste en men besloot dat een van hen, mijn vader, aan God gewijd zou worden.' Deze vader was Gerard Rogeri, een priester uit Gouda. De zwangerschapsperiode heeft de moeder waarschijnlijk in Rotterdam doorgebracht om het 'ongelukje' te verbergen. Zijn leven lang heeft Erasmus zijn onwettige geboorte met zich mee moeten torsen en de gevolgen moeten dragen van de geestelijke status waarin hij door zijn opvoeding is terechtgekomen. Door zijn afkomst heeft Erasmus zijn doctoraat in de theologie uiteindelijk aan de universiteit van Turijn moeten behalen, na vergeefse pogingen aan andere universiteiten. Pas rond zijn vijftigste (in 1517) wordt hij dankzij pauselijke dispensatie van de ernstigste maatschappelijke consequenties ervan verlost. Een voorbeeld van zo'n consequentie is dat het onwettige kinderen was verboden om theologische examens af te leggen. Erasmus schrijft in oktober 1520: 'Het lijkt me weinig uit te maken waar iemand precies is geboren. Me dunkt, het is een ijdele vorm van verheerlijking wanneer een stad of een land er prat op gaat een mens te hebben voortgebracht die groot werd door zijn eigen inspanningen en zonder de hulp van zijn geboorteland. Het land dat iemand groot

maakte, heeft er meer recht op zich op hem te beroemen dan het land dat hem voortbracht.'

Opleiding

Na zijn opleiding in Gouda en Deventer trad Erasmus in, in het klooster Steyn bij Gouda. In 1492 werd hij vervolgens tot priester gewijd. Hierdoor kon hij zich meer aan studie wijden dan eerder in zijn kloosterleven. In 1495 werd hem zelfs toegestaan om het klooster te verlaten en een studie te gaan volgen aan de universiteit van Parijs. Hierna zou Erasmus nooit meer terugkeren in het klooster van Steyn, waar hij zich gekooid voelde. In 1500 vertrok hij naar Engeland waar hij slechts een halfjaar verbleef en waar hij o.a. in aanraking kwam met de latere koning Hendrik VIII en Thomas More. Hierna keerde hij terug naar Parijs. In 1506 vertrok hij voor drie jaar naar Italië. Op de terugweg schreef hij zijn Lof der Zotheid. Door uit te gaan van een zot als spreker kon hij in een declamatio de spot drijven met de misplaatste ernst waarmee alle mensen, ongeacht beroep, stand, of positie, hun eigen belangen najoegen, en de groteske kortzichtigheid, waarmee zij klaar stonden met hun oordeel over elkaar. Min of meer bij toeval kwam Erasmus in Bazel terecht, waar veel van zijn werken werden uitgegeven. Via opnieuw Engeland en Bazel kwam hij in 1516 terug in de Nederlanden, waar hij in Antwerpen, Brugge, Leuven en Mechelen verbleef. Hij werd benoemd tot raadsheer van Karel V. De laatste jaren van zijn leven bracht hij door te Freiburg im Breisgau in Duitsland. In 1535 keerde hij terug naar Bazel, waar hij een jaar later, op 12 juli 1536, op 70-jarige leeftijd overleed.

Erasmus is in zijn volwassen leven dus heel weinig in Nederland geweest. Hij zou met recht een Europeaan genoemd kunnen worden, maar zelf heeft hij gezegd: *Ego mundi civis esse cupio, communis omnium vel peregrinus magis* ('ik wil een wereldburger zijn, gemeenschappelijk met iedereen, of liever een vreemde voor iedereen'). Toch is hij zichzelf altijd Roterodamus blijven noemen en is zo verbonden gebleven met zijn geboorteplaats.

Luther en Erasmus

"Christus ken ik. Luther heb ik nooit leren kennen."

Erasmus is veel christelijker dan menigeen tegenwoordig denkt. Door zijn aard en zijn opleiding is Erasmus doordeesemd van de verworvenheden van de Moderne Devotie, de typisch Nederlandse variant van laatmiddeleeuws geloofsleven dat wordt gekenmerkt door de nadruk op de verinnerlijking van de geloofsbeleving. Erasmus neigt in dat opzicht zelfs tot piëtisme. De nadruk op de verinnerlijking betekent in Erasmus' ogen niet alleen het opgaan in een diep doorvoelde gemoedsbeleving. Vooral betekent het een nastreven van zoveel mogelijk geleerdheid die noodzakelijk is om het gevoelsmatig geloofsleven te ondersteunen en diepgang te verlenen. Erasmus is voortdurend op zoek naar de zuivere bron voor een zuivere geloofshouding: de bestudering en beoefening van de *bonae litterae* staan dan ook volledig in dienst van dit doel. Hij wil het christendom hervormen door een versmelting van de *bonae litterae* en de *sacrae litterae*. Als iets zich buiten het christendom bevindt, dan wil Erasmus dat het in gekerstende vorm binnen de christelijke traditie wordt gepast. Een voorbeeld hiervan is dat in het werk van Cicero het lijden van Christus is te zien. Althans, het lezen van Cicero leidt tot een beter begrip van het lijden. Om een goed christen te zijn is het overigens niet noodzakelijk de Oudheid diepgaand te bestuderen. Maar deze bestudering leidt wel tot een beter ontwikkeld geweten. En met

deze visie is Erasmus enigszins arrogant, omdat hij impliciet van mening is dat geletterden - zoals hijzelf - betere christenen zijn.

Erasmus had net als Luther veel kritiek op de katholieke kerk. Hoeveel kritiek Erasmus ook op de kerk moge hebben, hij blijft haar trouw: 'leven noch dood kunnen mij scheiden van de kerk' en dat zal hem uiteindelijk in hevig conflict brengen met een andere criticus van de kerk: Luther. Wat hun visie op de kerk betreft lopen hun meningen niet zozeer uiteen en beiden zijn ze bereid hun leven te wijden aan de hervorming ervan. Het conflict, dat zich steeds heviger tussen beiden ontwikkelt, heeft veel meer te maken met een verschil in karakter. Erasmus is niet tegen Luther als hervormer, maar wel tegen Luther als fanatiek dogmaticus. Erasmus wil geen strijd, geen conflict, geen oproer, hij wil bemiddelen, hij wil niet voor of tegen Luther kiezen, voor of tegen de katholieke kerk, de eenheid van het christendom gaat hem boven alles. Hij vreest dat de fanatieke handelwijze van Luther tot grote onlusten zal leiden en dat daarmee ook elke wetenschappelijke en kerkelijke vernieuwing van de baan is.

Luther heeft hij nooit persoonlijk ontmoet al hebben zij wel via brieven contact gehad. Het is echter zeer de vraag of iemand als Luther ooit tot Erasmus' vriendenkring zou kunnen hebben behoord. Hun verwijdering is hoe dan ook exemplarisch en groeit uit tot een wederzijdse afkeer. Erasmus had zich eigenlijk helemaal niet met 'de kwestie Luther willen bemoeien: 'Wanneer gelijk uit de machtige opgang van Luthers zaak blijkt, God dit alles zo wil en Hij wellicht voor de bedorvenheid dezer tijden zulk een ruwe heelmeeester als Luther nodig heeft geoordeeld, dan is het mijn zaak niet, hen te werstaan.' (Hyperaspistis, Opera Omnia, deel X, kolom 1219AB).

Maar hoewel hij geregeld beweerde dat hij niets met Luther te maken had en dat hij er heel andere opvattingen op na hield bleef men van hem verwachten dat hij zich tegen Luther

uitspraak. Zo lang hij dat niet zou doen, zou men hem voor een Lutheraan houden.

Erasmus gaat daarom uiteindelijk via het geschrift *Over de vrije wil* rechtstreeks de inhoudelijke discussie met Luther aan. Luther reageert met het tegenpamflet *Over de slaafse wil*, waarin hij Erasmus min of meer tot heiden verklaart. Geloofd Erasmus in het vermogen van de mensen om te kiezen vóór God en tegen de duivel, volgens Luther is de mens een slaaf van de duivel en kan hij niet uit zichzelf kiezen voor God. Het bevestigt voor Erasmus wat hij in 1519 al schreef namelijk dat Luther hem volkomen vreemd is: 'Christus ken ik, Luther heb ik nooit leren kennen'. Wat Erasmus het meeste vreest, gebeurt. Er komt een scheuring in de kerk, de eenheid van het christendom is voorbij.

Statenvertaling

De Statenvertaling is niet de eerste Bijbel in de Nederlandse taal. In de tweede helft van de 14e eeuw vertaalde Petrus Naghel, in het kartuizerklooster van Herne, de Bijbel voor het eerst in de volkstaal: de Hernse Bijbel. Deze vertaling werd als legger gebruikt voor de eerste gedrukte Bijbel in het Nederlands, de Delftse Bijbel uit 1477 (Het eerste gedrukt boek in Europa was overigens de Gutenberg-Bijbel uit 1454/55).

In 1480 verscheen de zogenaamde Keulse Bijbel in druk. Direct na deze uitgave gaf de paus instructie om streng op te treden tegen de drukker, de bijbelbezitters en de lezers. De eerste Nederlandstalige Bijbel na de kerkhervorming was de Liesveld-Bijbel uit 1526, gedrukt door Jacob van Liesveld. Deze was gebaseerd op een Duitse vertaling van Maarten Luther. Deze bijbels werden door de Spaanse overheid verboden en zijn gehele voorraad werd in 1535 verbrand. De zesde druk van deze bijbel (1542) kostte Liesveld uiteindelijk het leven. Volgens een website omdat Liesveld Satan in de gedaante van een monnik had afgebeeld. De *Algemene*

kerkelijke geschiedenis der christenen van IJsbrand van Hamelsveld (1840) geeft een minder spectaculaire reden voor zijn onthoofding. Liesveld zou volgens van Hamelsveld in de kanttekening bij de bijbel hebben geschreven dat de zaligheid van de mens alleen afkomstig is van Jezus Christus.

Waar de katholieke geestelijkheid meende dat de Bijbel het liefst niet door gewone mensen gelezen moest worden, meenden de protestanten dat iedere gelovige zelf de Bijbel hoorde te lezen. Dat betekende dus ook dat de Bijbel in de eigen taal beschikbaar moest zijn, liefst in een zo betrouwbaar mogelijke vertaling.

In 1618 gaf de belangrijkste kerkelijke vergadering van de gereformeerden, de synode, die toen in Dordrecht gehouden werd, opdracht om een vertaling te maken, naar het voorbeeld van de Engelse Authorized Version (de 'King James' Version' uit 1611), die zo dicht mogelijk bij de brontalen lag. De Staten-Generaal werd gevraagd de vertaling te financieren. Pas in 1626 stemden de Staten-Generaal daarmee in, waarna de vertalers aan de slag gingen. Negen jaar later was de vertaling gereed, en in 1637 mocht de Statenvertaling of Statenbijbel voor het eerst gedrukt worden. Tussen 1637 en 1657 werden er meer dan 500.000 exemplaren gedrukt. Ruim driehonderd jaar bleef de Statenbijbel de belangrijkste bijbel in de gereformeerde kerken, en ook vandaag nog zijn er kerkgenootschappen die hem gebruiken. Op het ogenblik wordt er gewerkt aan een herziene Statenvertaling.

Zie ook:

Langelaan, L. 'Erasmus voor de klas', uitgegeven door de stichting 'Huis van Erasmus', Rotterdam

http://www.erasmus.org/index.cfm?fuseaction=site.show&CTX_ID=497124C4505693014BED874CE8BA26C9

